

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

REKISA thobo ya mmidi wa gago

BALEMIRUIDIKGAOLONNYE BA TSHWANETSE GO REKISA KGOTSA GO DIRISA THOBO YA MMIDI WA BONA KA LEANO GO TLHAMA MOSOLA JAAKA GO TLHOKIWA. KA DITLHA TSE DI FETILENG DITOKOLOLO TSA SETLHOPHA SA GRAIN SA DI KGOTHANTSWE KE TSWELELOPELE YA BALEMIRUI BA BA IJWALELANG LE BA BA DIRISANG DIKGAOLONNYE BA BA DIRISANG LENANEO LA TLHABOLOLO.

Kwa ntle ga mathata a mantsi mo dikgaolong tse dingwe, balemirui ba ba tswelsetse go tokafala ditragalo tsa bona tsa balemirui mme ba lemogile kgono ya naga e ba e dirisang ya bona e ba neng ba itse gore e teng.

Jenny Mathews, Mokwadi wa Pula Imvula. Romela e meile go jenjonmat@gmail.com

Khupamarama ke go dira se se tshwanetseng ka nako e e tshwanetseng ka mkgwa o o tshwanetseng. Re bone jaaka balemirui bao ba ba ithutang ka go dumela kitso e e fiwang ke basupetsatsela ba bona – mme ba e dirisa – e le bao ba ba tokofatsang ditragalo tsa bona ka bonako.

Rekisa thobo ya mmidi wa gago

KE TSHWANETSE GO ITSE ENG FA KA LOGA MAANO A GO REKISA MMIDI WA ME

MMIDI O NA LE TLHOTLHWA E E TLHOMAMENG E E FETOGANG KA LETSATSİ LE LETSATSİ

Tlhotlhwā e e tlhomameng e supa tlhotlhwā e e dirisiwang ke letsatsi le le rileng le wena o batlang go reka (kgotsa go rekisa) tlhaka ya gago. Kitso e e ka bonwa mo molaoding wa gago wa disilo/kgwebobolemirui kgotsa mo lefelotiragalo la enthanete la Grain SA, www.grainsa.com.

MAFOKO A GA...

Sinelizwi Fakade

GA TWE, MORAGO GA NAKO GO BOTOKA GO 'LE FA E BILE' GO NTSE FELA JAALO GO BALEMITLHAKA BA KAPABOTLHABA, MME TOTA GO BALEMIRUI BOTLHE BA LEFATSHE LA RONA. KA SETLHA SE SE SIMOLOTSENG KA GO SE NE GA PULA, GO JWALA MORAGO GA NAKO, TLHOLHWA YA MAFURA E E FETOGANG LE MAIKEMİSETSO A A SE ITSEWENG, TE-BELELOPELE YA SETLHA E FETOGİLE GAGOLO GO NNA E E SIAMENG.

Ka dipalo, re ne re sekaseka tebelelopele ya go uma ya mofuta mongwe le mongwe wa dijwalwa tse di jwetsweng, mme e le ruri re ne re ka kgona go diragatsa ka go gaisa. Le gale go tshwanetse go galaletswe gore go na ga pula morago ga nako go fetotse tebelelopele eo, ditsahupetso di botoka ruri.

Dikakanyetso tsa thobo di fetogile go supa tshaimo, tota ka thobo ya mmidi mo Kapabotlhaba, mo go supang boitshetlelo bo bo makatsang morago ga nako ya komelelo. Balemirui mo kgao-long mme tota le mo lefatsheng la rona ka bophara ba simolotse go hema ka kgololosego, tota ka tebelelopele ya bokana ba thobo e e neiwang. Kgwedi ya Motsheganong ke kgwedi e mo dikakanyetso di simolola go supa bonnete, ka gore dijwalwa tsa selemo di kgonne go filtha mo maemong a mankalengkaleng a kgolo ya tsona.

Go roba ga dimela go tswelela ka go tsenelela mme go bapa le tiragalo e ke thekiso ya kumo, mo go leng ka pono ya baitseanape ba kgwebo, ntlha e le nngwe ya dintlha tse tlhano tse dikgolo tsa tsamaiso ya kgwebo ka tshwanno le tswelelopele. Motsheganong gape ke kgwedi e Grain SA e rulaganyang, go ka tswa e le tshupo ya bolemirui e kgolo go feta mo Aforikaborwa ka bophara, e le Letsatsi la Thobo la NAMPO. Ke tshupo e e itseweng e tletse diti-ragalo tse di jesang monate go feta, ditshupetso tse rutang, dijo tse dimonatenate le tse maXhosa ba reng ke 'ixesha elimyoli', ke go re nako ya boitumelo.

Go tloga mo nakong ya go jwala e e neng e tletse dikgatelelo, go nako ya matshwenyego ka ntlha ya go mela ga dimela re ka re kgwedi ya Motsheganong e supa nako ya go itumelela tse re di kgonneng mabapi le thobo mme gape ke kgwedi e mo balemirui ba ka kgonang go ikgogomosa ka tse di thata tse ba di lekileng mme ba di kgonne mo nakong e e neng e tletse matshwenyego.

A pula e le nele ka Nako ya Thobo! ■

TLHOTLHWA YA MMIDI E THOTLOETSWA KE DITIRAGALO TSA MEREKİSETSO JAACA NEELO LE TOPO

Bokana ba topo mo kgaolong e wena o leng mo go yona e kana kang? A o ka rekisa kumo ya gago gaufi le mo o nnang, kgotsa o tshwanetse go isa kumo ya gago kgakala le masimo a gago mme jalo o tshwanetse go balabala tlhotlhwā ya go thota? A o ka boloka kumo ya gago ka bowena mme wa e rekisa jaaka o rata? A o ka dirisa kumo ya gago mo gae mme/kgotsa o ka kgona go fetola boleng ba yona ka go e dirisa go jesa dikgogo kgotsa diruiwa tse dingwe? A o tlhoka go lokela kumo ya gago mo dikgetsing mme wa di lekalekantsha go tlhomamisa bolaodi bo bo tlhamaletseng ba thobo ya tlhaka ya gago mme le go netefatsa gore go nne botoka go e boloka le go e rekisa?

GO BOLOKA TLHAKA GO TLA KA TLHOTLHWA E E RILENG

Fa o swetsa go tshwara tlhaka ya gago morago ga thobo, o tlaa kgona go e boloka? Go na le **tlhotlhwā le dintlha tsa diphatsa** tse o sthwanetseng go di lemoga fa o batla go boloka mmidi.

- Go bothokwa go itse gore o tlaa boloka mmidi wa gago jang e bile le fa kae gore go se nne tatlhego kgotsa tshenyego epe ya tlhaka. Nagana gore tlhotlhwā ya go boloka e tlaa ja bokae. Go na le ba disilo le ba ba silang mmidi ba ba tlaa bolokang tlhaka ya gago ka tuelo ka letsatsi e e rileng. Lekalekantsha tlhotlhwā e mabapi le tlhotlhwā ya diphatsa fa o boloka mmidi ka bowena.
- Fa o tlhophā go boloka mmidi ka bowena, o tshwanetse go netefatsa gore lefelo le o le dirisang le sireletswe mabapi le go utswa, tshenyego ka ntlha ya dipeba le magotlho le ditsenekegi mme le go koloba.
- A o itse diphatsa tsa borai ba dimaekotokosine? Go ja dijo tse di tseneletswe ke borai ba mofuta o di ka lwadisa batho le diruiwa ka go tsweletsa malwetse a kankere ya mometso mo bathong le boopa le go senya mpa mo diphologolong, mme tota le tlhakatlhakano ya melaetse e e tsweleng ka mesifa mo diruiweng. Ntlha e nngwe e mo tlhaka e ka tsenelelwang ke borai bo ke fa maemo a bokana ba metsi a sa le kwa godimo go feta go kgona go boloka tlhaka kgotsa fa lefelo la go boloka le sa tswalelwe sentle go thibela metsi go tsena mme metsi a sa kgona go tsenelela go kolobetsa tlhaka e e bolokiwang. Bakwadi ba *Pula Imvula* ba setse ba kwadile diathikele tse dintsi mabapi le go laola le go thibela borai bo. Dintlha tse di gateletsweng ke:
  - Simolola go roba fela fa maemo a metsi mo tlhakeng a le kwa tlase ga bokana ba metsi mo tlhakeng a a tlhokiwang mme e bile le fa tlhaka e budule ka tshwanno. Maemo a metsi mo tlhakeng a tshwanetse go nna tlase ga 14%.
  - Netefatsa gore didiriswa, dikoloi tse di thotang tlhaka le ditshelo mo o lokelang tlhaka tsa gago tsotlhe di phepa, di omile e bile ga di na ditsenekegi, mmu le dimela tsa nngadule.
  - Se kgobokane tlhaka ka bontsi go kgonisa koketso ya metsi le boitho ka mo teng ga kgobokanyo.
  - Tlhaola tlhaka mme o tlose tlhaka e e senyegileng le dilo tse dingwe tse disele.
  - Netefatsa gore lefelo la go boloka le omile le sutisa mowa mme le sireletswe go thibela pula le bokgola. Lefelo la go boloka le tshwanetse go se kgone go fetoga gagolo mabapi le phethogo ya thempereitšha.
  - Fa go dirisiwa dikgetsi, di tshwanetse go phepafatswa sentle mme di nne di omile tota. Go botoka fa o ka kgona go baya dikgetsi mo godimo ga mopako kgotsa dikota go tshetsa go suta ga mowa gare ga dikgetsi.
  - Gakologelwa gore fa o sa tlhomamisa, o ka nna wa isa teko ya tlhaka go silo e e leng gaufi mme wa kopa gore ba go lekalekantshetse maemo a bokgola.

Jalo, ka thuso ya basupetsatsela ba Grain SA, tshegetso ya mananeo jaaka botsalano gare ga Grain SA le Letlole la Ditiro mme le ka thuso ya bokgwebo ba bolemirui bo bo nang maitlamo go kgono ya tlhabelo ya balemirui le paakanyo ya naga, maloko a a leng balemirui a Grain SA a bone tokafatso e kgolo mabapi le bokana ba thobo ya bona. **Go nnile mo go ntle thata mme gape go nnile thata tota!**

- Go nnile **ntle thata** ka gore re bone bopaki bo bo sweufatsang pelo ba balemirui ba ba tswang kwa Mpumalanga, KwaZulu-Natal go Kapabotlhaba, ba ba re bolelang gore e seng fela go nna le diji ka go lekana go naya bana ba bona, mme gape le go kgona go dirisa diji ka go lekana go naya diruiwa tsa bona le go rekisa tse di salang. Balemirui ba bangwe ba kgonne go oketsa ditiragalo tsa bona tsa bolemirui ka gore ba okeditse kitso ya bona go kgona ka tshwanno.
- Mme gape go nnile **thata tota** ka gore balemirui jaanong ba tshwanetse go kgona go tshwara bokana ba tlhaka bo bo fetang ba pele ka bontsi mme le bo ba sa tlwaelang go bo tshwara. Poloko ya tlhaka e simolotse go tlhoka go elwa tlhoko e bile ba ne ba tshwanetse go rutwa; ga konokono ka ntlha ya botlhokwa ba kitso mme gape le ka gore ga ba na ditlamelo kwa magaeng. Ga go na disilo gaufi le bona, ditsela di maswe, go rwalela go ja madi mme mafelo a go sila le go fetola tlhaka a kgakala. Mathata a a ka fokotsa bokana ba poelo e e ka bonwang mme a tshwanetse go elwa tlhoko.

MAANO A THEKISO GA A A TSHWANELWA GO TLOGELWA GO RULAGANGWA KA METSOTSO YA BOFELO PELE A DIRISIWA

Thekiso ya tlhaka mo Aforikaborwa e agetswe mo mananeong a mararo a go rekisa ka kgololesego. Molemirui mongwe le mongwe o na le kgololesego ya go tlhopha gore o batla go rekisa kae e bile le gore o batla go rekisa kae tlhaka ya gagwe. A ka rekisa yotlhe gangwe kgotsa a ka tlhopha go e boloka mme a e rekisa jaaka a tlhoka madi – kgotsa fa tlhathwa e oketsega.

Ke maikarabelo a molemirui mongwe le mongwe go buisana mabapi le tlhathwa e a e tlhokang. Mme tshwetso ya molemirui e tshwanetse go agelelwa mo **ditiragalong tsa marekisetso tsotlhe** tse

The screenshot shows the Grain SA website interface. The top navigation bar includes links for 'ABOUT US', 'MEMBERSHIP', 'GRAIN ECONOMY', 'GRAIN RESEARCH', 'FARMER DEVELOPMENT', 'MAGAZINES', 'NEWS & EVENTS', 'NAMPO PARK', and 'NAMPO SHOW'. Below the navigation, there are two main sections: 'Latest Reports' and 'Market Watch'. The 'Latest Reports' section lists various reports with PDF download icons, such as 'GSA Morning Market Commentary 13 Mar 2019' (132 KB) and 'GSA Oppend Markkommentaar 13 Mar 2019' (134 KB). The 'Market Watch' section features a table with columns for 'Instrument', 'LastTradedPrice', and 'Difference'. The table lists instruments like OBRN, WMAZ, YMAZ, SOYA, SUNS, and WEAT with their respective prices and differences.

Etela lefelotiragalo la Grain SA mo enthaneteng, www.grainsa.com, go bona kitso gape mabapi le maemo a tlhathwa ya mo marekisetso.

di diragalang – jalo molemirui mongwe le mongwe o tshwanetse go dira thata go nna le kitso le go itse tsotlhe mabapi le tlhathwa ya mo dithekisong mme gape le gore go kopiwa bokae go dira tiro ya go rekisa. Go tlaa mo thatafatsa sentle go rekisa tlhaka ya gagwe ka tshwanno.

BUIISA GAPE

Dikgokagano go diathikele tse di leng teng ke tse:

- Lwetse 2017 – <https://www.grainsa.co.za/methods-to-reduce-mycotoxin-exposure>
- Phatwe 2017 – <https://www.grainsa.co.za/mycotoxin-impact-on-animal-health>
- Seetebosigo 2017 – <https://www.grainsa.co.za/mycotoxins-and-human-health>
- Motsheganong 2012 – <https://www.grainsa.co.za/maize-mycotoxin-research-at-the-arc-gci>

CONCLUSION

Le fa o le molemirui yo o dirisang kgaolo ya naga e nnye, o ka ipolokela nako le madi a mantsi fa o tsaya nako go loga maano a go dirisa le go rekisa tlhaka ya gago pele o simolola go roba. Netefatsa gore o akantse ka kelotlhoko tlhathwa le diphatsa tse di iphitlileng, gore o amogele poelo ya tokelo ya madi a gago le nako ya gago e e kwa godimo jaaka go ka kgonegwa ka setlha se sengwe le se sengwe. ■

None of us, including me, ever do great things. But we can all do small things, with great love, and together we can do something wonderful.

~ MOTHER TERESA

DIKAKANYETSO KA BOKANA BA KUMO

- go lekalekantsha ke go itse

JAAKA SETLHA SA GO MEDISA DIJWALWA TSA SELEMO SE NTSE SE TSWELELA, LE FA DI MEDISWA MO MASIMONG A A NOSETSWANG KGOTSA MO A SA NOSETSWENG, MOUNGWI O SALA A KGATLHWA THATA KE TEBELOPELE MABAPI LE BOKANA BA KUMO E A KA E BONANG YA MEFUTA E E FAROLOGANENG YA DIJWALWA TSE A DI MEDISANG.

Ka tiriso tsepamo e oketsega jaaka dijwalwa di gola ka go tsena mo dikgatong tsa go mela tse di rileng go fithelela di gola, fa e le disoya, disonobolomo, mmidi, korong kgotsa dijwalwa tse dingwe le tse dingwe tse di jwalwang go rekisiwang. Kakanyetso e e tsepameng pele ga nako jaaka go ka kgonegwa e tlaa go naya thokgamo ya maikutlo ka ntsha ya bokana ba kumo e e ka bonwang e bile le bokana ba poelo e e ka nnang teng, bongongwe ba go leka go bona tlhathwa e e kwa godimo mo Safex, kgono ya go feteletsa dikgang tse di monate kgotsa tse di maswe go baadimamadi le bankane ba gago, go oketsa maemo a ênšorênsê ya gago, mme le go rulaganya ditiragalo le didiriswa tsa thobo le poloko le thekiso ya kumo.

Ditshupetsomotho tsa dikgato tsa go mela tsa dijwalwa di ka farologana gagolo mo tirisong mabapi le maano a a remelelang mekgwa ya dijwalwa tse di farologaneng ka ntsha ya dikgaolo tsa bollo, bokana ba pula e e nang le maemo a tlelaemete mo polaseng ya gago.

Tebelelopele ya bokana ba kumo e e ka bonwang le teko ya go lekalekantsha bokana ba kumo ya mefuta e e farologaneng ya dijwalwa tse di jwetsweng e tlaa tshetsa bokana ba dijwalwa tse o ka di jwalang go ya kwa mafelelong a nako ya go jwala ya setlha. Tiragalo e tlaa go kgonisa go tshwantshanya dikgatometheo tse di logetsweng maano ka setlha. Dintlha tsotlhe tse di tlaa go kgonisa go tokafatsa selekanyo sa boleng sa go uma dijwalwa tsa ngwaga e e latelang. Themelelo ya athikele e e tlaa nna go lebelela tebelelopele ya go uma mmidi.

E kwadilwe ke morolatiro

1 Palogare ya dimela mo tshimong.

Bokana ba heketara				
Tlhaloso	Boleele ka di-metara	Bopha-ra ka dimetara	Bokana ka sekwere sa dimetara	Bogotlhe
Tshupetso ka kgaolo	A	B		
Tiriso ya dipalo			A x B	
Bokana ba heketara	100	100	10 000	Square metre
Palo ya dimela mo heketareng				
Palo ya teko	1	2	3	
Palo ya dimela mo moleng mo kgao-long ya dimetara tse di lesome	20	15	18	
Bokana ba go katoga gare ga mela	0,92			
Palo ya mela ka dimetara tse 100 (kgaolo e le nngwe ya heketara)	109			
Palo ya dimela mo dimetareng tse di leng 100	200	150	180	
Palo ya dimela mo heketareng	21 739	16 304	19 565	57 609
Palogare ya dimela mo heketareng				19 203

2 Mmidi - kakanyetso ya bokana ba tlhaka e e ka bonwang.

Batlisisa bokana kgotsa boima ba tlhaka kgotsa peo mo semeleng se sengwe le se sengwe

Seako sa teko: Teko ya 1

Diako mo dimeleng tse di leng lesome	1	2	3	4	5	6	7	8	Bogotlhe
Palo ya mela mo seakong	14	16	14	16	12	14	14	16	
Palo ya tlhaka mo seakong	41	43	38	33	43	34	31	33	
Palo ya tlhaka/diako	574	688	532	528	516	476	434	528	4 276
Palo ya diako mo dimeleng di le lesome	9	10	11	12	13	14	15	16	
Palo ya mela mo seakong	14	16	14	16	12	14	14	14	
Palo ya tlhaka mo moleng	28	22	31	33	28	22	34	34	
Palo ya tlhaka/diako	392	352	434	528	336	308	476	476	3 302
Palo ya diako mo dimeleng tse di leng lesome	17	18	19	20	21	22	23	24	
Palo ya mela mo seakong	14	16	14	16	12	14	14	14	
Palo ya tlhaka mo moleng	28	22	31	33	28	22	34	34	
Palo ya tlhaka/diako	392	352	434	528	336	308	476	476	3 302
Palo ya diako mo dimeleng tse di leng lesome	25	26	27	28	29	30	31	32	
Palo ya mela mo seakong	14	16	14	16	12	14	14	14	
Palo ya tlhaka mo moleng	28	22	31	33	28	22	34	34	
Palo ya tlhaka/diako	392	352	434	528	336	308	476	476	3 302
Palogotlhe ya palo ya tlhaka mo diakong tse di badilweng									14 182

MMIDI

Go na le dipharologano tse dinnye tse di ka dirisiwang go rulagana mekgwa ya go balabala, mme mouni o tshwanetse go gakologelwa gore kitso ya tse di diregileng ka go uma fa go rulagangwa tebelelopele go tshwantshanya le bokana bo bo robiwang jaanong gape go tlaa thusa go rulaganya dipalopalo mo go tshwanetseng.

BOKHUTLO

'Go lekalekantsha ke go itse' ke mafoko a ipapatso a a tshwanetseng fa go laolwa kgono ya dikgaolo tse di leng bothokwa go rulaganya kakanyetso ya bokana ba thobo mo dingwageng tse di latelang.

1 TLHOMAMISA PALO YA DIMELA MO HEKETARENG

Palopalo e e ka dirwa pele ga go jwala go supa bokana ba kumo bo bo batliwang ka dijwalwa tse di farologaneng mme gape morago ga go jwalwa go bona gore palo ya dimela tse di tlhoganang e lekanetse mofuta wa dijwalwa tse di jwetsweng mme le go rulaganya selekanyo sa bokana ba kumo e e ka bonwang go naya ba ênšorênsê gore ba tlhomamisa tuelo ya gago mme gape ka nako ya go gola ga dimela fela pele ga go simolola go roba.

Bala palo ya dimela mo kgaolong ya dimetara di le lesome mo moleng mo o dirang tiro ya go bala diako le teko ya go lekalekantsha boima ba tlhaka. Balabala bogare ba palo ya dimela mo tshimong. Tsweetswee, lebelela go balabala mo **Lenaneo la 1**.

Go bona palogare ya bokana ba dimela tse di bonwang mo heketareng ke kgato ya 2 – bokanagare ba boima ba tlhaka kgotsa ba semela bo balabadilwe.

2 BATLISISA BOIMA BA TLHAKA KGOTSA BA PEO KGOTSA BOIMA BA SEAKO LE SEMELA

2.1 Batlisisa paloyotlhe ya diako mo moleng ka dimetara tse di leng lesome

Bala diako mo moleng go tsaya palogare mo meleng e le meraro ya diako tse di siameng mo dimetareng di le lesome. Lekalekantsha dimetara di le lesome ka go dirisa selakanyo se se tshwanetseng mo meleng e meraro e e tlhophiwa go sa lebisisiwa kgotsa mo meleng e meraro e e bonegang e emetse jaaka tlhaka e medile mo tshimong ka go tsaya diako tse di supang gore di godile ka tshwannano mo tshimong go dirisiwa go rulaganya kakanyetso ya bokana ba kumo e e ka bonwang.

2.2 Bokana ba bophara gare ga mela

Lekalekantsha sekgala gare ga mela mo gongwe le gongwe mo tshimong. Ka tlwaelo ke kgaolo ya metara e le 0,92 kgotsa 0,75 kgotsa go jwetswe ka mela e e katogileng ka go se tshwane ka bophara bo bo farologaneng gare ga mela ya mo gare le ya mo mantling e le gore e bidiwa mela ya ditereme. Bopharagare gare ga mela e ka rulagangwa.

3 BOKANA KGOTSA BOIMA BA TLHAKA KA SEAKO LE SEMELA

3.1 Bala palo ya diako tse di fitlhelwang mo dimeleng tse di leng lesome tse di latelanang mme o tlose matlhare a seako a a sireletsang tlhaka.

3.2 Bala palo ya mela ya tlhaka mo seakong se sengwe le se sengwe mme o kwale palo mo sekaong sa **Lenaneo la 2**.

3.3 Bala palo ya tlhaka mo moleng o o maemogare mme o kwala palo mo sekaong sa Lenaneo la 2. (Bala fela tlhaka e e tlaa neelang bokana ba tlhaka ka boyotlhe).

Sekaseka Lenaneo la 2 e le sekao la go tlhokiwa ga go balabala. Kopantsha kitso e e tlhokiwa go go kgonisa go balabala boimagare ba bokana kgotsa boima ba tlhaka mo seakong le mo semeleng.

Palo ya diako tse di badilweng mo dimeleng di le lesome e ka fetoga, mo dimeleng tse di rileng, go tloga tse di leng lesome go tse 30, ka dingwaga tsa go uma tse di seng tsa tlwaelo. Lenaneo la 2 e le sekao, le supa diako tse di ka nnang tse 32 ka Teko ya 1. Diteko tse tharo mo tshimong e nngwe le e nngwe di tshwanetse go tseiwa go bona kakanyetso ya bokana ba kumo e e ka bonwang. Gakologelwa, re balabala bokana ba tlhaka mo seakong le semeleng mme re dirisa bokana ba tlhaka mo semeleng fa re balabala bokana ba tlhaka kwa mafelelong.

4 BATLISISA BOKANA BA TLHAKA KA HEKETARA BA MMIDI WA GAGO

Boima kgotsa bokete ka tlhaka e nngwe le e nngwe

Jaaka go ka bonwa mo Lenaneo la 2 re tsaya bokete ba tlhaka e le nngwe go nna kgaolo ya geramo e le 0,28. Go ka farologana gare ga kgaolo ya geramo e le 0,22 go e le 0,34 go tsamaelana le bokana ba pula e e neleng, bokana ba kotlo mo mmung, maemo a monyo ka nako yotlhe ya go mela ga dimela, maemo a dinako a fa go neng go le bollo thata ka nako ya kungwiso le go medisa tlhaka mo diakong kgotsa botsididi bo bo bonweng le kgatelelo ka ntlha ya mefero, malwetse le tshenyego ka ntlha ya ditsenekegi.

Boloka diako tsa thobo ya pele mme o lekalekantsha ka go bala le go lekalekantsha tse dinnye, tse di bokanagare le tse dikgolo ka ntlha ya boima ba tlhaka mme gape le ka ntlha ya boima ba bogotlhe ba diako. Jaaka kitso e oketsega mouri a ka kgona go rulaganya kakanyetso ka go dirisa palogotlhe ya palo ya dimela, palo ya diako mo semeleng le kakanyetso ya boima ba seako mme a balabala maemo a a ka nnang teng ka kgato e nngwe le e nngwe morago ga nako kungwiso le ya go supa mafetlho.

3 Batlisisa bokana ba tlhaka ka heketara ba mmidi wa gago.

Batlisisa bokana ba mmidi ka heketara

Tlhaloso	Dimela	Tlhaka/ Teko	Palogare ya tlhaka/ semela	Bokete/ tlhaka ka digeramo	Digeramo/ semela	Palo ya dimela/ha	Bogotlhe ka digeramo/ha	Bogotlhe ka dikilogramo/ha	Bogotlhe ba kumo ka ditono/ha
Ditlhaka tsa dikgaolo	A	B	C	D	E	F	G	H	
Molaodipalo			B/A		C * D	Go tswa mo tekong ya palo ya dimela	E * F	G/1 000 gr/ kg	H/1 000 kg/ tono
Bogotlhe Teko ya 1 (godimo)	10	14 182	1 418	0,28	397				
Bogotlhe Teko ya 2 (sk.)	10	10 543	1 054	0,28	295				
Bogotlhe Teko ya 3 (sk.)	10	12 100	1 210	0,28	339				
Bogotlhe (dipalogare)	30	36 825	1 228	0,28	344	19 203	6 602 725	6 603	6,60
Go etsa bokana ba kumo ka palo e e farologaneng ya bokete ba tlhaka le bokete ba peo									
Ka bokete ba tlhaka ba				0,21	258	19 203	4 952 043	4 952	4,95
Ka bokete ba tlhaka ba				0,35	430	19 203	8 253 406	8 253	8,25

Go lebelela tlhotlhwa ya mmidi ka go ya kwa pele le ka go ya kwa morago

J AAKA SETLHA SA 2018/2019 SE SETSE SE FELA, GO NTSE TSELA E E MASWE GO BALEMIRUI KA NTLHA YA DITIRAGALO TSE DINTSI, E LE KOMELELO E E LENG NTLHA E KGOLO GO FETA, MO GO TLOGETSENG BONTSI BA DIKGALO TSA KWA BOPHIRIMA GO JWALA MORAGO GA NAKO KGOTSA GO SE JWALE GAGOTLHE.

Ikageng Maluleke, moitseanape wa tsa boitsholelo yo mmošana, Grain SA. Romela emeile go Ikageng@grainsa.co.za

Potso e e akangwang go botswa ke botlhe ke gore a go tlaa nna bokana ba mmidi go lekana topo ya mo gae mme le ya go romelantle. Afrika-borwa e dirisa bogare ba ditono tse di leng dimilione tse 10,5 tsa mmidi ka ngwaga, ka bokana ba thobo e e ka nnang ditono tse 5 ka hektara.

Jaaka go supiwa mo **Lenaneo la 1**, go uma ga mmidi ka 2016/2017 le 2017/2018 go lekana le ditono tse di ka nnang ditono ka dimilione tse 9,9 le tse 16,8 ka fa le ka fa. Go ya le Komiti ya Kakanyetso ya Bokana ba Kumo (CEC), bokana ba kumo ya mmidi e akanyetswa go nna ditono tse di ka nnang ka dimilione tse 12,5 ka setlha sa 2018/2019, mme tebelelopele e supa gore e ka nna ditono ka dimilione tse di ka nnang 10,51 ka setlha sa 2019/2020.

Fa re lebelela bokana ba kumo ka 2018/2019 Aforikaborwa e ne e na le thoto ya mafelelo e e kwa godimo ka ntlha ya neelo e e neng e feta topo ka ditlha tse di fetileng, mo go neng go rotloetsa balemirui go tlogela go jwala ga mmidi go ya go jwala mofuta wa dijwalwa tse di nayang poelo e e phalang ya mmidi. Kgabagare, ka ntlha ya maemo a komelelo ka nako ya go jwala ya 2019/2020, balemirui ba jwetse morago ga nako,

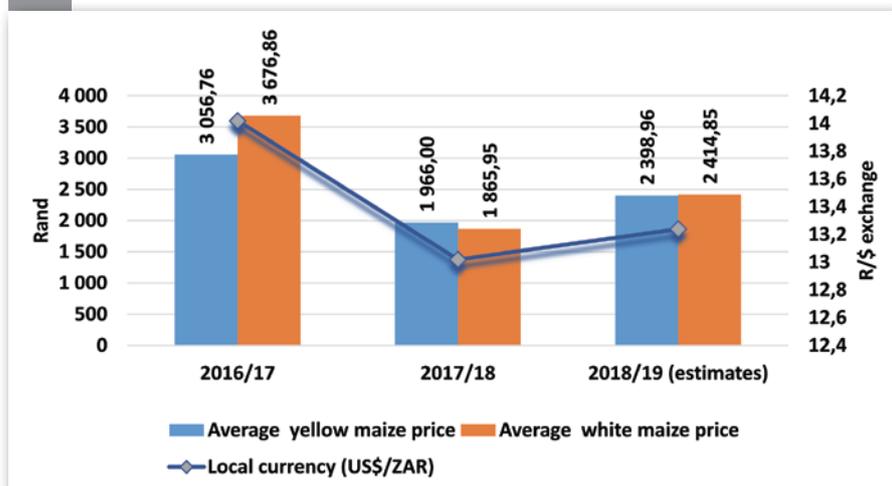
ba bangwe ga ba a kgona go jwala gagotlhe, mme ba bangwe ba jwetse disonobolomo, ka di na le nako ya go jwala e telelenyana.

Bokana ba kumo le thoto ya mafelelo ka 2019/2020 go supiwa go nna tlase ga dingwaga tse di fetileng ka bokana bo bo ka nnang 16% go 32% ka fa le ka fa, mme thomelontle e bonala e ka fokotsega ka mo go ka nnang 57%. Le gale, bokana ba tiriso bo supiwa go oketsega go ditono ka dimilione tse 11, mo go kayang gore re ka nna kumo e e lekaneng go jesa topo.

Bokana dijwalwa tse di jwalwang bo iketsisa ke seemo sa bosa, mo go iketsisang bokana ba naga e e dirisiwang go di jwala mme tota kwa mafelelong le tlhotlhwa ya kumo. Le gale, go na le dintlha tse dingwe tse di amanang le tlhotlhwa ya mmidi; e ka nna go nna teng ga kitso le phethogo ya maemo a ranta/tolara fa di neelanwa. Fa ranta e se na maatla, tlhotlhwa e tshegetswa go ya godimo mme fa ranta e oketsa maatla, go aga kgatelelo mo tlhotlhwenng ya mmidi jaaka go supiwa mo **Sesupetsong sa 1**.

Ka go lebelela morago ditlha tse pedi tsa pele ga 2018/2019; ka 2016/2017 tlhotlhwa ya mmidi ya mo gae e ne e tsa-maelana le maemo a thekiso a go lekalakantsha ka bokana bo ka nnang R3 056/tono ka ntlha ya botlhokwa ba mmidi mo thekisong. Ka nako e telele ya 2017/2018, tlhotlhwa ya mmidi mo gae e ne e lekana le tlhotlhwa ya go lekalakantsha ya thomelontle e le R1 966/tono, bogolo ka ntlha ya neelo e e neng e feta topo ka nako eo. Ka 2018/2019, tlhotlhwa ya mmidi e ne e ike-metse gare ga tlhotlhwa ya thomelonteng le ya thomelontle ka bogare bo bo ka nnang R2 300/tono, le gale le fa e ne e le gaufi le ya go lekalakantsha ya thomelontle. Fa re lebelela setlha sa 2019/2020, ka go eleletsa ditebelelopele mabapi le bokana bo bo ka bonwang, bokana ba thoto ya mafelelo bo bo supiwang le go tlhoka maatla ga ranta, tlhotlhwa e solofelwa go itekantsha le tlhotlhwa ya go lekalakantsha ya thomelonteng, e e ka lekanang le ya maemo a 2016/2017. ■

1 Tlhotlhwa ya mmidi le neelano ya Ranta/tolara.

1 Neelo le topo tsa mmidi.

Neelo le topo	2016/2017	2017/2018	2018/2019 (Kakanyetso)	2019/2020** (Tebelelopele)
Go uma (ditono)	9 955 000	16 820 000	12 510 000	10 510 000
Bokanagare ba tiriso ka ngwaga	10 101 000	10 599 000	10 964 000	10 837 000
Thoto ya mafelelo (ditono)	1 095 000	3 689 000	2 728 000	1 851 000
Thomelontle (ditono)	1 026 000	2 482 000	2 278 000	980 000

**Dipalo jaaka ka 6 Mopitlo 2019
Motswedi: Grain SA, 2019

A O TSWELELA PELE?

- Kwala tsothle go nna le kitso

JAAKA BA RE KA SEAFOROKANSE: 'GO LEKALE-KANTSHA, KE GO ITSE! KE NNETE TOTA MO TIKOLOGONG YA BOLEMIRUI. MO GO SENGWE LE SENGWE GO NA LE SELEKANYO SA TLWAELO, SE SE LENG GODIMO GA MAGARENG LE SE SE LENG TLASE GA MAGARENG. NTLHA E E LENG BOTLHOKWA KE GO ITSE GORE WENA O EME KAE.

Gavin Mathews, Selekanyo sa Bachelor sa bolaodi ba tikologo. Romela emeile go gavmat@gmail.com

E seng mongwe le mongwe ke molemirui yo o kgonang; nnete ke gore, go na le balemirui ba palo e e kwa tlase ba ba kgonang tota. Mokgwa o le mongwe fela o o ka supang gore o a kgona ke go tlhoma malebela le maikaelelo. O tshwanetse go tlhola o tokafatsa go kgona go tswela go dirisa bolemirui. Go tokafatsa o tshwanetse go kgona go lata kgono ya gago ka ngwaga le ngwaga. A re lebelele mekgwatiriso e o ka e dirisang go kgona ntlha e.

NTLHA YA TSHIMOLOGO

Fa gongwe ga o a kwala ntlha e le nngwe ya ditiragalo tsa gago tsa bolemirui mo bophelong ba gago. Fa gongwe ga go go jese monate go nna fatshe go sekaseka dipalo. Fa go ntse jalo, a re lebelele jaaka o ka simolola.

La ntlha, o tshwanetse go simolola go nna le maemo a go sekaseka ka go kgala. O tshwanetse go rata go bona tse di gaisang di tswa mo go wen aka sengwe le sengwe se o se dirang. Go goroga mo ntlheng ya

1 Sekao sa motheo sa go kwala kitso.

Ngwaga wa 2018

Ditshenyego	Mafura	Tlhokomelo	Tiro	Peo	Monontsha
	R50 000	R25 000	R30 000	R80 000	R65 000
Poelo	Mmidi	Disonobolomo	Dinawa	Dikonteraka	
	R100 000	R50 000	R10 000	R5 000	
Bokana ba thobo	Tshimo ya 1	Tshimo ya 2	Tshimo ya 3	Tshimo ya 4	Tshimo ya 5
	Mmidi wa ditono tse 4,5	Disonobolomo tsa ditono tse 1,2	Mmidi wa ditono tse 3	Disonobolomo ka kgaolo ya tono e le 0,5	Dinawa ka kgaolo ya tono e le 0,8

Lekalamentsha kitso e o e tshotseng gare ga masimo le ditlha - go tlaa go thusa go swetsa ka kitso.

tshimologo o tshwanetse go leka go bega dipalo tse o ka di naganang, fa gongwe tsa setlha se se fetileng. O batla go bega dikitso ka dipalo fela, k.g.r. bokana ba kumo e e robilweng, tlhohlhwa e e bonweng, letlha le go jwetsweng, letlha la thobo, ditshenyego, poelo, jalo le jalo.

Fa o setse o swetse gore o tlaa rata go bega le go kwala, o tshwanetse go rulaganya mokgwa o o utlwegang o o ka dirisiwang go kwala kitso e o e bonang. Go tshwanetse go nna sengwe se wena o se kgonang mme e bile le se wena o se ratang se se sa fetogeng. O ka kwala ditiragalo tsa gago mo letlalong la Excel kgotsa wa di kwala mo bukeng ya dipego. Dira se wena o ikutlang se go tshwanetse.

Fa o rulagantse thulaganyo e o ka e dirisang e dira sentle, o ka simolola go kwala dikitso. Nna boammaaruri mme o kwala ka tlhokomelo ka dintlha tsothle. Nna o kwala boammaaruri le ka go tlhokomela ka dinako tsothle. Fa leka go kgatelela go feta dikgono tsa gago, o ka se tsietse motho mongwe kwa ntle ga wena. Leka jaaka o ka kgona go kwala ka kelelelo. Mo go itse-geng fa o simolola mme o kwala tse o ka di naganang go ka nna diphoso tse di rileng mme go siame, fela fa o simolotse go kwala.

NNA O SA FETOGE

Dikitso tsa gompiano di lekana le tsa maloba. Lebaka la gore re bege ke go tokafatsa mme fa re tlhola re fetoga ka ntlha ya go bega re ka se itse gore re a kgona, naa. Leka gore go nne tlwaelo go bega kitso jaaka e oketsega. Fa o feditse go roba dijwalwa mo tshimong, balabala magare a bokana

Barulaganyi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein, 9301
■ 08600 47246 ■
■ Fax: 051 430 7574 ■ www.grainsa.co.za

MOETELEDIPELE WA BARULAGANYI

Jane McPherson
■ 082 854 7171 ■ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA

PHATLALATSO
Liana Stroebel
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za

MOGATISANIMMOGO

INFOWORKS
Johan Smit ■ Ingrid Bailey ■ Marisa Fourie
■ 018 468 2716 ■ johan@infoworks.biz

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za
■ Kantoro: 051 924 1099 ■ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)
■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za
■ Kantoro: 013 755 4575 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za
■ Kantoro: 034 907 5040 ■ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
■ 082 650 9315 ■ dundee@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 816 8069 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapabotlhaba (Kokstad)
■ 083 730 9408 ■ goshenfarming@gmail.com
■ Kantoro: 039 727 5749 ■ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapabophirima (Paarl)
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 816 8057 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 816 8038 ■ Lebo Mogatlanyane

Sinelzwi Fakade

Mthatha
■ 071 519 4192 ■ sinelzwifakade@grainsa.co.za
■ Kantoro: 012 816 8077 ■ Cwayita Mpotyi

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana,
Seaforekanse, Seesemane, Sesotho,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Sethosa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

A o tswela pele?...

ba kumo e o e boneng mo tshimong eo ka go dirisa ditlhankana tse di supang boima ba kumo mme o kwale dipalo mo tsebeng ya go bega bokana ba kumo e e bonwang. Fa o dirisa madi go baakanya kgotsa go tlhokomela sengwe kwala gore o dirisitse nako e kana kang le madi a makana kang. Fa o reka ditokelelo kwala tlhothlwa ya tsotlhe tse o di rekang. Leka ka kgono ya gago yotlhe go se fose selo se le sengwe ka gore go ka fetola tsepamo ya dikitso tsa gago.

DIRISA DIKITSO TSA GAGO

Fa o simolola go tlhabolola motheodikitso go tswela ka ditlha tse di rileng o tla bo o kgona go dirisa kitso go latedisa kgono ya gago. Mo sekaong sa dikitso sa Lenaneo la 1, Tshimo ya 1 e bone magareng a bokana bo bo leng ditono tse 4,5, mme Tshimo ya 3 e bone ditono tse 3 fela. Go reng go ntse jalo? Fa dikitso tsa gago tsa ngwaga o o latelang di supa phokotso ya magareng a bokana ba kumo e e ka bonwang mo tshimong ya 3 gape, re tshwanetse go lebelela ka kelotlhoko tsamaiso ya ditiragalo mo tshimong eo. Fa gongwe go tlhokiwa kotlo ya mefuta e e rileng mo Tshimo ya 3.

Jaanong o ka dirisa kitso e mme o ka tsaya teko ya mmu go leka go baakanya kgotsa go tlosa mathata. Fa kitso e e sa kwalwa, o ka se kgone go tokofatsa. Ka go dirisa dikitso tse o di tshotseng, o ka kgona go swetsa ka dintlha tse di leng bothokwa mabapi le tekanyetso ya tiriso ya madi mo polaseng ya gago. Fa, e le sekao, o lemoga gore tlhothlwa ya tlanelo e ntse e oke-tsega ka ngwaga le ngwaga, o tshwanetse go lebelela gore ke eng se se go jelang madi a mantsi jalo, mme fa gongwe go ka tlhokiwa gore o reke sediriswa se sentshwa. Dintlha tse ke dikao tse dingwe fela tse di rileng tse di supang tiriso ya dikitso go kgona go swetsa ka kitso go tokafatsa maemo a kgwebo ya gago.

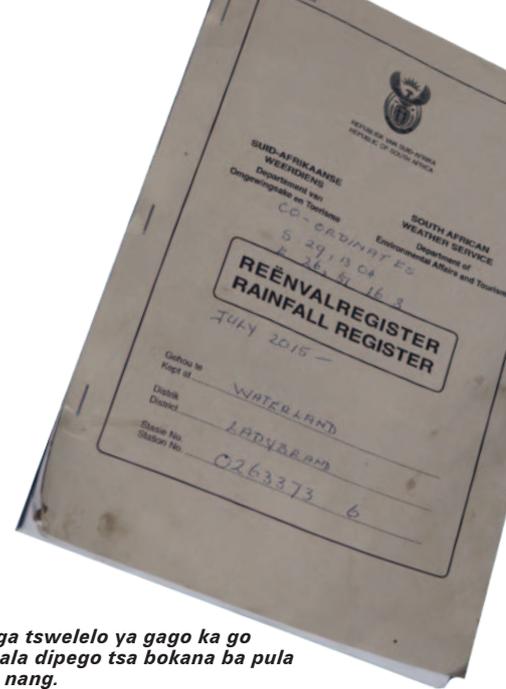
Bega tswela go gago ka go kwala dipego tsa bokana ba pula e e nang.

AKANYETSA MAEMO A TLELAEMETE

Bolemirui bo ikaletsa ka maemo a tlhologo le tikologo. Ke bontlha bongwe ba kgwebo ya rona bo re se nang bolaodi bo bo ka bo laolang. Mme re ka sala re bega maemo a tlelaemete go kgona go oketsa tlhologanyo ya rona mabapi le dikitso tse dingwe tsa rona. Tlhome nthla ya go tlhola o bega dilo jaaka bokana ba pula e e nang, le fa maemo a bosa a fetoga gagolo, k.g.r. morwalela, leuba, sefako, serame pele ga nako, j.j.

Fa ditshupetso tsa bokana ba thobo ya gago di le kwa tlase mme dikitso tsa gago di supa bokana ba pula e e neleng bo le kwa tlase mo ngwageng e le nngwe, o ka tokafatsa tlhologanyo ya gago ya tsamaelano ya dintlha tse pedi tse. Mosola o mongwe gape wa go bega maemo a bosa ke gore o ka kgona go ithuta go kgona go tlhologanya maemo a bosa, mme fa gongwe le go kgona go tlhoma tebelelopele e e supang gore maemo a bosa a tlaa nna jang ka bokamoso.

Fa re tlhola re sa fetoge, re ntse fela jaaka re ntse, mme re sa tokafatse, sebaka sa go kgona se a nyelela. Ka go bega dikitso, re tlhola re aga tshupetso ya ditso go re thusa go kgona swetsa pele ga nako mo ditlheng tse di latelang. ■

Disilo tsa kgale tsa go boloka tlhaka.